

Az előtt a ház előtt

Elég megnézni néhány régi filmet, hogy észrevegyük, anyanyelvünk egy emberöltő alatt is jelentősen változott. Ha elfogadjuk, hogy a változások tendenciája nem csak „romlás” lehet, akkor – hacsak nyelvünk történetét nem akarjuk mindenestől megtagadni –, nem árt, ha elutasítás helyett végiggondoljuk egy-egy felbukkanó új jelenség következményeit. És az eredmény netán még üdvözlendő is lehet.

Nyelvünkben nem volt mindig határozott névelő, mint ahogy a szláv nyelvekben máig sincs. Viszonylag új jelenség tehát, legrégebbi nyelvemlékeink még nem ismerik. Eredetileg a mutató névmás távolra mutató alakjából, az azból alakult ki, az első biztos példa a 14. század elejére esik. Eleinte csak az *az* alakot használták mind magánhangzóval, mind mássalhangzóval kezdődő szavak előtt, utóbbi esetre kialakult egy új változat is: *ab barát, ah ház, ak kert* stb. (Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1975, 150). Az írásmód is mutatja, hogy a névelő eleinte még hangsúlyos lehetett. Később hangsúlyát fokozatosan elvesztette, magánhangzóval kezdődő szavak előtt az *az* névelő, míg mássalhangzóval kezdődő szavak előtt a mai *a* változat őse állandósult. Eleink ugyanis sokáig úgy érezték, hogy a szóvégi *z* nem tűnhet el nyomtalanul és „hiányát” írásban egészen a 19. századig aposztróffal jelezték: *a' barát, a' ház, a' kert* stb.

Ebben a folyamatban nincs semmi különleges, a latin sem ismerte a névelőt, a neolatin nyelvek névelői is – a latin *ille, illa, illud* – mutató névmásból alakultak ki. Az igazán érdekes az, hogy a magyarban a névelő nem törli okvetlenül a mutató névmást, hanem vele együtt jelenhet meg: *ez/az az iskola*, illetve *ez/az a ház*. Ragozott alakban pedig a mutató névmás is megkapja a ragot: *ebben/abban az iskolában*, illetve *ebben/abban a házban*. Névtóval pedig így: *ez/az után a ház után*, illetve *e/a mellett az iskola mellett*. Míg az *a/az* határozott névelő csak kivételes esetben hangsúlyos, addig a mutató névmások mindig hangsúlyosak. (A névszói állítmányon van viszont a hangsúly az ilyen mondatokban: *Ez iskola. Az ház.*)

A mutató névmásokat névelő nélkül is használhatjuk. Gyakoribb ez a típus a közelre mutató névmással: *e házban/ház mellett*, illetve *ez iskolában/iskola mellett*. A távolra mutató névmással viszont ritkább, és még ritkább írásban, mivel az írott szerkezetben a mutató névmás helyett – alakilag azonos – határozott névelőt is feltételezhetnénk: *az iskolában*, illetve *a házban*. A megértést ilyen esetekben csak a hangsúly biztosítaná, amit írásban nem tudunk érzékeltetni. Beszédben inkább előfordulnak a névelő nélküli távolra mutató névmások, főleg állandósult kifejezésekben: *az esetben*, illetve *a tekintetben* stb. Nem éppen sűrűn, de hallhatók ilyen kijelentések is: *Eljártam az ügyben, hogy...* (azaz annak érdekében, hogy...). Ami nem azonos azzal, hogy: *Eljártam az ügyben*. Mindent összevetve azonban a névelő nélküli szerkesztés csak marginális jelentőségű, túl sűrű alkalmazása erőszakoltnak, mesterkéltnek hat. Hasonló hatásúak a mára elavult *azon/ezen*, illetve *ama/eme* mutató névmások is. Ma a névelős használat az általános, annak ellenére, hogy ragozott vagy névtós formában ugyanaz a rag, illetve névtó kétszer jelenik meg.

Ám semmi biztosíték nincs arra, hogy a változás itt megáll. Fesztelen társalgásban egyre többször hallunk ilyen szerkesztést: **ez/az a háznál*, illetve **ez/az a ház előtt* stb., vagyis ahol a beszélő „megtakarítja” a mutató névmás ragját, illetve névtóját, mivel a „duplázást” terhesnek érzi, és mintegy átugorja. Ugyancsak nem ritkán hallhatunk gyors beszédben ilyen – természetesen nem tudatos – ejtést: *hazajött *a anyukám*, vagy: *elmentünk *a oviba* stb., azaz a beszélő magánhangzóval kezdődő szó előtt is a határozott névelő rövidebb alakját, egy rövid, elmosódott *a* hangot ejt. Lehet ezeket a jelenségeket egyszerűen hanyagságnak is tulajdonítani, de ha meggondoljuk a határozott névelő kialakulásának történetét, nem biztos, hogy nem a távolabbi jövő szerkezeteit halljuk. Persze a rakoncátlan tárgyak szidására – mint hajdan a szódáslovakéra – akkor is a *zanyád* szolgál majd.

AMBRUS-L. FERENC
gépészmérnök, Budapest